

Bronec, Jiří

Dokumentační lexikální materiál

In: Bronec, Jiří. *K lingvodidaktické typologii cizojazyčného lexika*. Vyd. 1. V Brně: Univerzita J.E. Purkyně, 1982, pp. 142-178

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/121820>

Access Date: 03. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

XII

DOKUMENTAČNÍ LEXIKÁLNÍ MATERIÁL

V této části práce uvedeme příklady na jednotlivé druhy a příčiny chyb, a to v té posloupnosti, jak je to uvedeno v tabulkách č. 4 a 5 s. 171, 172).

Neuvádíme veškerý materiál, poněvadž to není cílem této práce. Kromě toho uvedení celkem 7464 chybných odpovědí (nikoli výpadkových) by neúměrně rozšířilo rozsah práce.

Počet příkladů na chyby v jednotlivých klasifikačních skupinách je různý podle množství a vhodnosti materiálu, který jsme v nich obdrželi.

Římské číslice v závorkách nás informují o tom, že uvedené příklady jsou vybrány z lexika té které věkové skupiny probantů.

Uvádíme vždy správný ruský ekvivalent, dále hvězdičkou označenou jeho chybnou reprodukci a v některých případech v závorkách ty české nebo ruské lexikální jednotky, případně jejich tvary, které mohly chybu nějakým způsobem ovlivnit.

1. Druhy lexikálních chyb

Hláskové zkomoleniny

a) Hláskové substituce

(I) skamejka	— *skamerka	(II) jaščik	— *jaščit
kabluk	— *kabnuk	apel'sin	— *apel'son
derevnja	— *derešnja	konvert	— *konvert'
gazeta	— *gazata	bulavka	— *bulanok
pigmej	— *pigmaj	starik	— *staruch
polotence	— *polotenka		
(III) trusiki	— *trušiki	(IV) filin	— *filik
poleznyj	— *poleznij	grubber	— *grublja

(III) gadost'	— *gadost	(IV) metit'	— *mutit'
zaključenije	— *zakročénije	mochnatyj	— *mochlivyj
licevoj	— *licevjy	chiret'	— *chirat'
(V) smorodina	— *smorodica		
ježevika	— *ježovica		
snarjad	— *snarjad'		
trevoga	— *prevoga		

V příkladech jsou zastoupeny jak substituce souhlásek (jsou daleko častější), tak i samohlásek, a substituce ve formě celých sufixů. Poměrně zřídka se vyskytly chyby v měkkosti a tvrdosti koncovek a chybné záměny -yj/-oj u příd. jmen.

Příklad mětit' — *mutit' (IV) považujeme za substituci a nikoli za záměnu jiným ruským ekvivalentem ve správné podobě, poněvadž nepředpokládáme znalost ruského „mutit'“.

b) Substituce a elipsa

(I) skamejka	— *skameli	(II) razgrom	— *pozrom
sobaka	— *suba	krugljak	— *kogljak
belyj	— *bela	zapadnja	— *podnja
brjuki	— *buty	baraban	— *baraby
(III) lezvije	— *lezka	roždenije	— *raženije
koroleva	— *kraleva	berloga	— *berloch
berest	— *berez	(IV) iznurit'sja	— *iznorit'
kuvšinka	— *kušinki	šelochnut'	— *šolochnut'sja
poleznyj	— *preznyj	udojlivyj	— *udojnyj
(V) lestnica	— *potnica	navjazčivyj	— *navjazimyj
zobotit'sja	— *obotit'sja		
snarjad	— *zarjad		
kryžovnik	— *kryžonok		

U probantů vyšších věkových skupin se již vyskytují i chyby v prefixech. Je to proto, že lexikální jednotky s prefixy byly vybírány převážně právě pro probanty těchto věkových skupin.

Překvapující a těžko vysvětlitelné jsou chyby v koncovkách, a to zejména v těch případech, kdy se vymykají systému těchto koncovek v ruštině (viz příklad *kušinki — III).

c) Substituce a adice

(I) zver'	— *zverna	(II) krugljak	— *okruglik
bolezn'	— *boleznja	gorjačij	— *gorjačnyj
knopka	— *konopka	plavnik	— *plavnica
straus	— *pstraus	kol'co	— *kolesko
bajukat'	— *bajunkat'	veko	— *verkov
(III) moneta	— *monerka	(IV) trogat'	— *trochnut'
jedkij	— *jestkij	ožerel'je	— *ožereblja
brit'sja	— *prigat'sja	pletel'sčik	— *pereplěščik
bereč'	— *beresja	pajěk	— *pajusk
jedkij	— *jezlovyj	stojačij	— *stojatlivyj
(V) myšca	— *mysnika		
ubežišče	— *ubeženije		
žestokij	— *žestočnyj		
goristyj	— *gornastyj		

Běžný pohled na některé chybné ekvivalenty zcela evidentně ukazuje na jejich zdroj.

Vliv ruštiny (případy intralingvní interference) je např. nepochybný v chybných tvarech

- *prigat'sja (podle prygat')
- *ožereblja (podle greblja)
- *pajusk (podle molljusk)

Slova „greblja“ a „molljusk“ si probanti této věkové skupiny osvojovali v předcházejících řadách českých a ruských ekvivalentů.

Vliv češtiny je zase nepochybný v těchto příkladech:

- *konopka
- *pstraus (pštros)
- *okruglik
- *kolesko
- *jestkij (jíst)
- *jezlovyj (jízlivý)

V tomto směru bylo obtížné rozhodování, zda jde o chybně reproduko-
vané ruské ekvivalenty ovlivněné češtinou nebo o záměny českým slovem
přizpůsobené tak či onak ruskému ekvivalentu.

Chybí zde objektivní kritéria. Kvantitativní mechanické srovnávání
hláskových diferencí chybného ruského ekvivalentu s příslušným ruským
nebo českým slovem může posloužit jen jako předběžný orientační faktor.

Např. chybný ekvivalent *pstraus místo správného „straus“ (pštros“) by
se z tohoto hlediska mohl posuzovat tak, že tento chybný tvar vzhledem
k ruskému ekvivalentu má jednu hláskovou diferenci

*pstraus – správný tvar straus
a vzhledem k českému ekvivalentu tři hláskové difference

*pstraus – pštros

Tento rozdíl nám dovoluje tvrdit, že jde o ruský ekvivalent zkomolený
pod vlivem českého slova a nikoli o záměnu českým slovem přizpůsobenou
ruskému ekvivalentu.

Nejde však vždy jen o hláskové difference a jejich počet, ale i o jejich
povahu, jak lze ukázat na jiném příkladě:
chybný tvar

*kukurice místo správného „kurica“ (slepice)

má vzhledem k českému ekvivalentu (kukuřice) a také vzhledem k správné
podobě ruského slova (kurica) shodný počet dvou hláskových diferencí.
Přitom však sotva možno pochybovat o tom, že v tomto případě posloužilo
probantovi jako medián slovo mateřského jazyka „kukuřice“ přizpůsobené
znění správného tvaru ruského ekvivalentu.

Totéž se týká i těch chybných ruských ekvivalentů, u nichž se rozho-

dujeme o tom, zda jde spíše o hláskové změny pod vlivem jiných ruských slov nebo o záměny jinými ruskými slovy ve zkomolené podobě.

d) Elipsa

/I/	skamejka	— *kamejka	/II/	konvert	— *konvet
	tačka	— *tač		klyk	— *kly
	grjaznyj	— *grjazny		vperedi	— *vpredi
	opasat'sja	— *opasat'		sinij	— *sini
				berloga	— *berlog
				molnija	— *mol
/III/	berest	— *brest	/IV/	plětka	— *plět
	naličije	— *ličije		grjada	— *rjada
	vvedenije	— *vvden'		skvernyj	— *svernyj
	koljučij	— *ključij		trogat'	— *togat'
	utomit'sja	— *utomit'		stojačij	— *stojčij
	vodjanoj	— *vodnoj		zakutit'sja	— *zakutit'
	rezkij	— *rezki			
/V/	skatert'	— *skater			
	kubok	— *ubok			
	ježevika	— *ježevik			
	pustjak	— *pustja			

V této i následující klasifikační skupině (adice) — na rozdíl od dalších skupin — uvádíme jen ty chybné ruské ekvivalenty, které kromě vypuštění nebo přidání hlásky nevykazují žádnou jinou hláskovou změnu.

Jak je vidět z uvedených příkladů, ještě i ve třetí věkové skupině probantů se vyskytuje chyba ve formě vypuštění koncového -j u příd. jmen. Přičítáme to působení češtiny při mechanickém zápisu odpovědi.

Celkem běžné jsou případy chybného vynechání nebo naopak (viz následující bod) přidání zvrtné částice u sloves.

e) Adice

/I/	zver'	— *zverna	/II/	sinij	— *sosinij
	lisa	— *liska		zakatit'sja	— *zakatitat'sja
	petuch	— *petouch		koldun	— *koldunk
	bajukat'	— *bajunkat'		verbljud	— *verbljuda
	škaf	— *škafka		starik	— *starčik
				nelovkij	— *nelovokij
/III/	bidon	— *bidonka	/IV/	toščij	— *toščivij
	brit'sja	— *britat'sja		šatat'sja	— *ššatat'sja
	vorčat'	— *voročat'		paporot'	— *paporost'
	soroka	— *storoka		pakost'	— *opakost'
	zabastovat'	— *zabastovat'sja		gorbuška	— *gorbabuška
	dobavit'	— *dobavit'sja		trogat'	— *trogat'sja
/V/	učereždenije	— *učereždenije			
	soblaznit'	— *sozblaznit'			
	kolbasnik	— *kolobasnik			
	pojas	— *poljas			
	traktir	— *traktira			

Hodně se vyskytuje přidávání hlásek v koncovkách a sufixech a také přidávání vzratných částic u sloves. Zajímavé jsou příklady na chybné vytváření plnohlasi: *voročat' (III), *učereždenije (V), *kolobasnik (V).

f) Asimilace

/I/ kusok	– *kosok	/II/ baraban	– *barabar
bumaga	– *gumaga	indjuk	– *indik
karandaš	– *arandar	tuman	– *turum
karman	– *karmar	obez'jana	– *oboz'jana
		jaščik	– *jajščik
/III/ srebro	– *sorobro	/IV/ kanat	– *kanan
lezvije	– *lezlyje	polotnjanyj	– *peletnjatyj
perepel	– *pereper	murlykat'	– *mumykat'
šerochovatyj	– *šarachovatyj	chiret'	– *chirit'
dobavit'	– *dovavit'	iznurit'sja	– *iznunut'sja
bolvan	– *bolban	filin	– *finin
raspašnoj	– *raspajnoj	rugat'	– *gugat'
/V/ lemech	– *lemem		
kokljuš	– *kukljuš		
obonjanije	– *obonenije		
ravninnyj	– *ravnivyyj		
sliškom	– *šliškom		
mizinec	– *mizinik		

Hláskové asimilace se tedy týkají jak samohlásek, tak i souhlásek, jsou distanční („na dálku“), častěji regresivní než progresivní a v uvedených příkladech jsou někdy spojeny i s hláskovými substitucemi, adicemi nebo elipsami.

g) Disimilace

Tato chyba se vyskytla v našem lexikálním materiálu jen minimálně.

/I/ gigant	– *digant	/II/ baraban	– *barabon
	– *kigant	kogot'	– *kagot'
/III/ bereč'	– *boreč'	/IV/ vorkovat'–	*verkovat'
		nogot'	– *negot'

h) Metateze

/I/ volna	– *vlona	/II/ grech	– *gerch
polnyj	– *plony	klyk	– *kil
karusel	– *kaseri	serna	– *srena
kabluk	– *kabal	zakatit'sja	– *zaticat'sja
ruž'ě	– *ružoj	gorjačij	– *grojarij
/III/ sudno	– *sudon	/IV/ trogat'	– *tornut'
klever	– *revel	grjada	– *dorja
vselennaja	– *veselnaja	gorbuška	– *grobuška
blocha	– *bolcha	blejat'	– *beljat'
peredvinut'	– *perevidnut'	ošelomit'	– *ošemelit'
		chlynut'	– *lichnut'
		berežlivyj	– *beržilnyj
			– *žereblivyyj
		/V/ skatert'	– *saktert'
		jevrejskij	– *jeverskij
		skvoz'	– *vzkor
		krošečka	– *koršečka

Také v těchto příkladech je hlásková metateze spojena s jinými chybnými hláskovými změnami (elipsa, adice, substituce). Chyby se týkají nej-

častěji metateze souhlásky a samohlásky nebo jen souhlásek. Většina metatezí je kontaktních, méně distančních.

Záměny

ch) Záměny jiným ruským ekvivalentem ve správné podobě

/I/	škap	– *kačeli	/II/	bulavka	– *baranka
	pol	– *polotence		rožděstvo	– *rožděníje
	lisa	– *pjatnica		pobeda	– *pogoda
	učeník	– *mal'čik		zapadnja	– *spina
	pol	– *karman		mjat'	– *zakatit'sja
				puzyr'	– *pomidor
				grustnyj	– *sonnyj
/III/	bereč'	– *revet'	/IV/	količestvo	– *kačestvo
	trusiki	– *noski		pereplět	– plětka
	skazanije	– *skazka		zalog	– *zador
	rezkij	– *raznyj		napominat'	– *napomnit'
	fakel	– *fartuk		gogotat'	– *myčat'
	voronka	– *jula		chiret'	– *lelejat'
	poleznyj	– *koljučij		bufer	– *štangist
	fartuk	– *fonarik		chrustalik	– *okulist
/V/	pereval	– *perevod			
	čerdak	– *čerep			
	vdochnovljat'	– *zastavljat'			
	tuflja	– *trjapka			
	vy noslivyj	– *tščetnyj			
	pod'ëm	– *lad'ja			

Jako chybný ekvivalent jsme sem zařadili i užití slovesa odlišného vidu (napominat' — *napomnit' — IV).

Uvedené příklady nás znovu přivádějí k otázce, zda chybné záměny jsou důsledkem jisté hláskové podobnosti ruských ekvivalentů, nebo zda jde o záměny čistě mechanické nebo náhodné.

Také zde sémantika (grustnyj — *sonnyj, chrustalik — *okulist) nebo frekvence (skazanije — *skazka) jsou s největší pravděpodobností příčinou chybných odpovědí.

i) Záměny ruským ekvivalentem ve zkomolené podobě

Úvahu o tom, zda jde o záměnu českým slovem „upraveným“ podle ruského ekvivalentu nebo o ruské slovo s hláskovými deformacemi pod vlivem českého ekvivalentu jsme podali v bodě c) této kapitoly.

Následující kapitoly také podávají důkazy o tom, že některé chybné ruské ekvivalenty jsou podobné, jiné zcela nepodobné správnému tvaru.

V závorkách za chybným ekvivalentem uáíme slovo, které pravděpodobně chybný tvar ovlivnilo.

/I/	gazeta	– *kascha /pascha/
	bolezn'	– *drevznja /derevnja/

	učenik	— *ibrok /igrok/
	kirka	— *kamel /skamejka/
	kačeli	— *karuser /karusel/
/II/	veko	— *vercho /verchovnyj/
	krugljak	— *krubanok /rubanok/
	molnija	— *mljat' /mjat'/
	obez'jana	— *jaguška /ljaguška/
	indjuk	— *konverk /konvert/
	bulavka	— *trامل /trاملin/
	kljuk	— *zobaka /sobaka/
/III/	glyba	— *gydob /gudok/
	koljučij	— *goljudnyj /golodnyj/
	mešat'	— *obornit' /oborona/
	rokovoj	— *borodyj /boroda/
	bereč'	— *zaščičat'
/IV/	uverennyj	— *uverojatnyj /verojatnyj/
	ravnodušnyj	— *ravnodružnyj
	uščemit'	— *ukreščit' /ukrepit'/
	pereplět	— *pretel /pletel'sčik/
	vyprjamat'	— *spročit' /skorčit'/
	korma	— *klim /klik/
	myčat'	— *bleljat' /blejat'/
/V/	urod	— *ubok /kubok/
	žestkij	— *želstyj /želtyj/
	skvoznjak	— *zvenok /zvonok/
	zveno	— *skverěn /skvernij/
	krupa	— *korma /korm/
	vynoslivyj	— *vob'jatnyj /neob'jatnyj/
	žestkij	— *želnoj /bol'noj/
	kustarnik	— *krisok /krjučok/

Složitost vnitřních mnémických procesů dokumentují případy, kdy na vytvoření ruského ekvivalentu působí ruské slovo jiného slovního druhu, ale probant je přizpůsobuje slovnímu druhu správného ruského ekvivalentu:

mešat' — *obornit' /oborona/ /III/
 rokovoj — *borodyj /boroda/ /III/

Není tomu tak vždy:

molnija — *mljat' /mjat'/ /II/
 skvoznjak — *skverěn /skvernij/ /V/

Dodáváme, že slova v závorkách patří ve většině uvedených příkladů (kromě „želtyj“ a „bol'noj“) k slovům použitým v některé z experimentálních řad českých a ruských ekvivalentů.

j) Záměny jiným českým ekvivalentem ve správné podobě

Tento druh chyb (společně s chybami uvedenými v následujícím bodě) tvoří téměř 40 % všech lexikálních chyb u probantů I. věkové skupiny, zatímco u ostatních skupin tvoří jen 7 % nebo méně.

Daleko menší počet chyb u probantů vyšších věkových skupin svědčí o jejich racionálnějšímu a kritičtějšímu přístupu k danému jazykovému

úkolu. Pouze pětiletý probant uvede jako „ruský“ nebo zde lépe jako „cizojazyčný“ ekvivalent jakékoli slovo, poněvadž mu stačí vědomí, že se to musí říci vždy „nějak jinak“ (disimilační jazyková tendence).

Tytéž chyby u dospělých probantů si lze takto vysvětlit jen částečně, poněvadž jejich „jinak“ je formováno většími či menšími jazykovými zkušenostmi. Nežrídka proto to, co pětiletý probant uvede jako „ruský“ ekvivalent (tj. jiné české slovo nebo jeho slovoformu), použije starší probant jako mnémický prostředek.

/I/ skamejka	– *z kamení	kirka	– *pírko
	– *kamínek	pigmej	– *pinďura
	– *z kamena	/trpaslík/	
	– *zkamenělá	ruž'jě	– *tank
tačka	– *natáčka	/puška/	– *dělo
	– *na ptáčka	grjaznyj	– *sek
	– *otáčka	/špinavý/	
	– *ptáčka	kolotit'	– *tiktak
pol /podlaha/	– *puk	pozor	– *dlaň
	– *pole	/hanba/	– *pracka
škap	– *škatule	puška	– *raketa
knopka	– *kolébka	/dělo/	
		volna	– *místo
		/vlina/	
		brjuki	– *kroký

Poslední uvedený příklad svědčí nejen o jisté hláskové podobnosti správného i chybného ekvivalentu, ale i o určité příbuznosti sémantické. Působilo jen prvé nebo jen druhé či obojí?

Reprodukce „ruského“ ekvivalentu ve formě souřadného pojmu

ruž'ě /puška/ – *tank
puška /dělo/ – *raketa

jsou pozoruhodným dokladem dětských mnémických procesů. Jsou nebo nejsou uvědomělé?

Tuto otázku si klademe i v dalších třech příkladech, v nichž odpovědi se zdají jen na první pohled nepochopitelné:

grjaznyj /špinavý/ – *sek /za to, že se ušpinil, dostal výprask, „sekec“, „sek“/
pozor /hanba/ – *dlaň /to je hanba, cos provedl, svrbí mě dlaň – chtě!
bych ti nabít/
– *pracka /to je hanba, takové špinavé ruce, „pracky“ !/
volna /vlina/ – *místa /je zde volné místo /

/II/ rubanok	– *rublik	/III/ plen	– *len
trampin	– *tramp	/IV/ učět	– *učet
veko	– *věrko	uronit'	– *ronit'
pobeda	– *volha	servant	– *servis
	/jako značka automobilu/		
kljuv	– *klof		
/V/ uksus	– *skus		
krošečka	– *krošček		
	/v hokeji/		
myšca	– *myška		
lono	– *leno		
usad'ba	– *uzus		

k) Záměny jiným českým ekvivalentem ve zkomolené podobě

O tomto druhu chyb jsme se již zmínili v bodě c).

K těmto chybám jsme zařadili ty případy, kdy podle našeho názoru jde skutečně o české ekvivalenty ovlivněné ruskými slovy a ne naopak.

/I/	straus	— *štros	/II/	roždenije	— *narozenije
	učenica	— *žákyneca		verchovnyj	— *vrechol /vrchol/
	igruška	— *gračka		koldun	— *kolaun /klaun/
	kušat'	— *masa /kousat maso/		zapadnja	— *zadnja /zadní/
	kosok	— *kusek			— *zaklop /zaklapnout/
	gigant	— *dirigant		ukusit'	— *okusit'
	volčicha	— *vlčiha /vlk číhá/			— *zakusit'
		— *vrčicha /vrčí a čichá/			
		— *holčiha /na někoho? číhá/			
/III/	raspašnoj	— *otvoren	/IV/	rubec	— *grubec /hrubec/
	zakabaljat'	— *podrobovat'		cholit'	— *tuljat'
	mnogočislennyj	— *mnogočlennyj			/tulit se/
	nakanune	— *nazačeniye		svernut'	— *svijat'
	utomit'sja	— *utonut'sja			/svíjet/
	ravninnyj	— *rovinnnyj		plenit'	— *pustošat'
	bukinističeskij	— *bibliotičeskij			
	drevnij	— *drevennyj /dřevěný/			
	prodviženiye	— *pozdviženiye			

l) Záměny slovnědruhové

/I/	stučat'	— *karusel'	/II/	kleit'	— *klen
	bajukat'	— *dadynka			— *jaščík
	molčat'	— *molček		konvert	— *kleit'
		— *morčat		tuman	— *sonnyj
	stučat'	— *stučko			— *grustnyj
	dešovyy	— *deštovky		zakatit'sja	— *puzyr'
	vokzal	— *vazal		puzyr'	— *mjat'
	pečka	— *peče		krepkij	— *pobeda
	groza	— *hrozný		past'	— *zapadnja
	bolezn'	— *bolí to		zapadnja	— *zakatit'sja
	obut'	— *obuf		neukljužij	— *neukljužil
	volna	— *volá			
	polnyj	— *plní			
		— *pole			
/III/	brodjaga	— *rokovoj	/IV/	greblja	— *grebljat'
	dobavit'	— *snabženiye		žemanstvo	— *lelejat'
	udalyy	— *uvaženiye		prigorodnyj	— *prigorod
	gadost'	— *kasat'sja		izumitel'nyj	— *izumitel'no
	berest	— *bereč'			
	plen	— *bereč'			
	pugovica	— *pugrovit'sja			
/IV/	vy noslivyy	— *priobresti			
	obonjanije	— *obonjat'			
	pustovat'	— *pustonik			
	neutomimyy	— *zastavljat'			
	prekraščeniye	— *prekraščat'			

Pohled na chybné ruské ekvivalenty ukazuje, že reprodukce ekvivalen-tem jiného slovního druhu je realizována jak správným ruským slovem, tak i zkomoleným.

Přesto, že o příčinách chyb bude pojednáno v druhé části této kapi- toly, považujeme za vhodné i zde se stručně dotknout možných příčin ně- kterých z uvedených chyb.

Nejzajímavější jsou v tomto směru chyby probantů I. věkové skupiny, u nichž původ chyb vystupuje nejzřetelněji.

1₁) Prvotní příčinou řady uvedených chyb je bezesporu z v u k o v á p o d o b n o s t správného ruského ekvivalentu s jiným slovem nebo jeho slovoformou v mateřském jazyce:

stučat' – *morčat /I/
vokzal – *vazal /I/

V plánu intralingvním o tom svědčí tyto příklady:

neukljužij – *neukljužil /II/
berest – *bereč' /III/
pugovica – *pugrovit'sja /III/
greblja – *grebljat' /IV/

1₂) Některé chyby nestou stopy e t y m o l o g i c k é h o v ý k l a d u expe- mentátora při nacvičování lexika

pečka – *peče /I/
groza – *hrozný /I/

i když vlastní vystižení vnitřní formy ruského ekvivalentu není vyloučeno:

bolezn' – *bolí to /I/

1₃) Zejména u probantů starších by se některé příklady na tento typ chyb daly vysvětlit jejich záměnou podobně znějícím ruským ekvivalentem, ale f r e k v e n t o v a n ě j š í m:

prigorodnyj – *progorod /IV/
obonjanije – *obonjat' /V/
pustovat' – *pustonik /V/ /místo správného „pustynnik“/

1₄) Jiné příklady na chyby, zejména v případech užití slova odlišného slovního druhu zvukově nepodobného na správně znějící ruský ekviva- lent, mají původ v p ř í b u z n o s t i s é m a n t i c k é:

konvert /obálka/ – *kleit' /lepit' /II/
krepkij /silný/ – *pobeda /vítězství/ /II/
dobavit' /dodat/ – *snabženiije /zásobování/ /III/
udalyj /statečný/ – *uvaženiije /úcta/ /III/

Složitější jsou případy česko-ruské kořenné homonymie jako příčiny chyb:

past' /padnout/ – *zapadnja /past/ /II/
zapadnja /past/ – *zakatit'sja /zapadnout – o slunci/ /II/

2. Příčiny lexikálních chyb

Dosavadní klasifikace chyb na jejich druhy nás někdy zcela přímo vybízela i k určení jejich příčin. V této části práce se pokusíme podat příčiny lexikálních chyb v určitém systému.

Jestliže takové příklady na chyby jako

knopka – *konopka /I/
krugljak – *okruglik /II/
servant – *servis /IV/
prodviženije – *pozdvíženije /V/

jasně ukazují na příčiny těchto chyb, tj. na vliv českých slov, ptáme se dále: jsou to slova mimo experimentální řady nebo použitá v experimentu, jsou to slova, kterých bylo použito v dané řadě slov nebo v předcházejících řadách, nebo vliv na chybnou reprodukci ruského ekvivalentu měl jen český protějšek jako podnětové slovo?

Tytéž otázky si klademe, zjišťujeme-li, že jde nepochybně o vlivy rusko-ruské, intralingvní:

brit'sja – *prigat'sja /prygat'/ /III/
plata – *plat'ja /plat'je/ /III/
pereval – *perevod /IV/
žěstkiĭ – *žěltyĭ /V/
kryžovnik – *kryžonok /V/

Mnohé chyby však nelze vysvětlit uvedenými příčinami. Nebezpečí subjektivismu při určování příčin chyb je větší než u druhů chyb. Snad kvantita i kvalita níže uvedených příkladů bude dostatečná pro to, aby bylo možno posoudit, nakolik námi předkládaná kritéria odpovídají realitě.

Vliv jiných lexikálních jednotek

a) Vliv ruského lexika osvojovaného v rámci jedné řady českých a ruských ekvivalentů

Do prvního typu příčin chyb zařazujeme ty z nich, které jsou ovlivněny ruskými ekvivalenty jen v rámci jedné experimentální řady.

V závorkách uvádíme ruské ekvivalenty, které pravděpodobně chybný tvar ovlivnily. Pokud závorka chybí, znamená to, že probant zaměnil ruský ekvivalent jiným (ve správném tvaru) z dané řady.

/I/ škaĭ – *škafka /tačka, skamejka/
kačat' – *gazeta
poloskat' – *polotence
polotence – *polotenka /verěvka/
gigant – *digant /derevnja, dešěvyj/
pigmej – *pigmaj /gigant/
ubornaja – *ubornaje /vnimanije/
dver' – *dvera /kuchnja, pjatnica, lisa/
/II/ bulavka – *balavka /baranka/
– *buravka /baranka/

pečal'nyj	— *pečalsjin /apel'sin/
neukljužij	— *neukljustnyj /grustnyj/
grustnyj	— *neugrustnyj /neukljužij/
tuman	— *turum /parus/
apel'sin	— *avelsin /provoloka, nelovkij/
razgrom	— *gorjačij
rojal'	— *gorjal /gorjačij/
past'	— *zapadnja
plavnik	— *plavka
/III/ oduvančik	— *oduvant /bant/ — *boduvančik /bant/
kuvšinka	— *kuvšinki /trusiki/
kopěr	— *kopěrka /kosynka/ — *kopěn /bidon/
bidon	— *voronka — *obidok /obod, vasilěk/
mešat'	— *mešatat' /ustat'/
šerochovatyj	— *šerokovatyj /rokovoj/
brodjaga	— *brokaza /prokaza/
istrebitel'	— *istejnik /zatejnik/
dosadnyj	— *dosadkij /nečėtkij, jedkij/
zaključenije	— *vrednyj
sled	— *sered /perepel, bereč', berest/
bereč'	— *revet'
/IV/ aist	— *aisk /turnik, žavoronok/
greblja	— *brelja /braslet/
grubber	— *gubber /bufer/
sijat'	— *selejat' /lelejat'/
prevoschodstvo	— *preismuščestvo /preimuščestvo/
mufta	— *muftan /fazan/
trogat'	— *togat' /toščij/
kojka	— *skojka /skorčit'/
sorit'	— *surit /uronit'/
vorkovat'	— *verkovať /veresk, sumerki, derzkij, žerebec/
/V/ smorodina	— *smorožina /kryžovnik/
ježevika	— *ježevik /persik, podlinnik/
krjuk	— *kružka
trevoga	— *prevoda /pereval/
chiščnik	— *skuka
kisť	— *zaočnyj
snarjad	— *zarjad /zaočnyj, zažat'/

Jestliže konstatujeme, že příčiny záměny

kačat' slovem gazeta /I/

je prostě skutečnost, že toto slovo je v dané řadě slov, které si měl probant osvojit, můžeme se dále ptát, proč došlo k záměně právě tímto a ne jiným ruským ekvivalentem v řadě. Je to pouhá náhoda, nebo zde byly příčinou nějaké skryté a neuvědomělé podobnosti formální (hláskové) nebo i sémantické? Např. v chybném tvaru

smorodina — *smorožina /V/

může působit jak další ekvivalent v řadě (kryžovnik), tak i jako prvotní příčina sémantická příbuznost (souřadné pojmy — černý rybíz, angrešt).

V některých příkladech jsme svědky takových hláskových destrukcí ruského ekvivalentu, že je můžeme považovat za hláskové kontaminace:

pečal'nyj – *pečalsjin /apel'sin/ /II/

Silný vzájemný vliv ruských ekvivalentů na jejich chybné reprodukce vychází především z daných experimentálních podmínek. V praxi je tomu ovšem v podstatě stejně: žáci se učí slovíčkům také většinou v určitých řadách českých a ruských ekvivalentů. Preferovaný nácvik ruských slov va stejném kontextu na věci v podstatě nic nemění, poněvadž i kontext je řadou slov, která daný ruský ekvivalent mohou ovlivnit stejně jako v podmínkách našeho experimentu.

b) Vliv ruského lexika osvojovaného v předcházejících řadách českých a ruských ekvivalentů

Působení ruských ekvivalentů, které si probanti osvojovali v předcházejících lexikálních řadách, je daleko menší. Tyto ekvivalenty mají zpravidla o to menší vliv, oč dříve byly v rámci experimentu osvojeny.

V závorkách za chybným ekvivalentem opět uvádíme slovo, které podle našeho názoru způsobilo chybný tvar. Číselné údaje, které následují, udávají pořadí jednotlivých řad:

5–7

Vyšší číslo označuje řadu právě probantem osvojenou, v níž chybný ruský ekvivalent je ovlivněn jiným ruským ekvivalentem v předcházející páté experimentální lexikální řadě. Probanti každé věkové skupiny si osvojovali jedenáct takových řad.

Čím vyšší je pořadí jednotlivých řad, tím větší je počet ekvivalentů z předcházejících řad, které mohly právě osvojovaný ekvivalent ovlivnit. Proto ruské ekvivalenty v první řadě nemohly být ovlivněny žádným ekvivalentem z jiné řady a naopak na ekvivalenty jedenácté řady mohl působit maximální počet ruských ekvivalentů (z desíti předcházejících řad).

Pokud v závorce není uveden ruský ekvivalent, znamená to, že chybná reprodukce byla probantem realizována ve formě záměny jiným ekvivalentem ve správné podobě.

/I/ knopka	– *kačeli /1–2/
stučat'	– *karusel /1–3/
poloskat'	– *polotit' /kolotit'; 3–4/
gorod	– *porod /polotence, pol, poloskat'; 4–5; znalost českého „porod“ nepředpokládáme u probantů této věkové skupiny/
pozor	– *dešėvyj /5–6/
bolezn'	– *boleznja /derevnja; 5–7/
kušat'	– *škap /1–7/
dver'	– *zdver /zver'; 10–11; snad i vliv českého „zvěř“/

/II/	tuman	– *tumanok /rubanok; 2–3/
	krepkij	– *grustnyj /3–5/
	točit'	– *mjat' /4–6/
	mest'	– *mjat' /4–6/
	kljuv	– *klug /klyk; 2–11/
		– *grech /10–11/
/III/	pod'mětka	– *podtjažka /podtjažki; 1–2/
	fakel	– *fartuk /1–3/
	razvlečenije	– *izveščeniye /1–5/
	sudno	– *sudon /bidon; 2–4/
	vrednyj	– *vredkij /jedkij; 4–5/
	izmenenije	– *izveščeniye /1–6/
	narjad	– *marlja /3–6/
	podošva	– *potjašva /podtjažki; 1–10/
	soroka	– *soloka /soloma; 9–10/
/IV/	grjada	– *girja /2–4/
	navjazčivaj	– *neodčityj /nevol'nyj, bezotčětnyj; 3–4/
	šatat'sja	– *šagotat' /gogotat'; 1–4/
	košelěk	– *košerěk /kuvyrěk; 3–5/
	paporot'	– *paporost' /trost'; 6–7/
	mačecha	– *mačeka /opeka; 7–9/
	inej	– *inel /jel'; 9–10/
/V/	prijut	– *tiraž /1–3/
	krjučok	– *krjužka /kružka; 2–4/
	položitel'nyj	– *podlinik /1–5/
	okolet'	– *osjazat' /1–6/
	sliškom	– *položitel'nyj /5–6/
	žestokij	– *žestočnyj /zaočnyj; 4–6/
	vorobej	– *borov /9–10/

Z uvedených příkladů vyplývá určitá zákonitost: čím větší je rozdíl v pořadí experimentálních řad, tím je si hláskově podobnější správný ekvivalent i jeho chybná reprodukce, ať již jde o chybné reprodukce ve formě záměny správným nebo zkomoleným ruským ekvivalentem:

mest'	– *mjat' /4–7/ /II/
kljuv	– *klug /klyk; 2–11/ /II/
razvlečenije	– *izvlečenije /1–5/ /III/

Není tomu tak vždy, jak o tom svědčí tyto příklady:

kušat'	– *škaf /1–7/ /I/
glyba	– *gudov /gudok; 1–6/ /IV/
položitel'nyj	– *podlinik /1–5/ /V/
okolet'	– *osjazat' /1–6/ /V/

Nebo snad pro hláskovou podobnost může stačit jedna-dvě stejné hlásky na počátku slov nebo v jejich jiných částech?

Příklady na chybné ruské ekvivalenty ve formě afixů (tento termín nutno z metodického hlediska chápat volněji, spíše jako začátek a konec slova)

vrednyj	– *vredkij /jedkij; 4–5/ /III/
žestokij	– *žestočnyj /zaočnyj; 4–6/ /V/

lze si však vysvětlit i tak, že chybný tvar není ovlivněn jiným ruským ekvivalentem v některé z předcházejících experimentálních lexikálních

řad, ale prostě (u starších probantů) znalostí různých afixů v ruštině.

Uvedeme ještě příklady na chybné ruské ekvivalenty, které byly podle našeho mínění způsobeny jistými hláskovými shodami mezi vlastním ruským ekvivalentem a určitými gramatickými tvary nebo fonetickými jevy (plnohlási), které potom negativně ovlivnily reprodukci:

zapadnja	– *zapadnja /podnja/ /II/
roždestvo	– *roždestvoj /bol'soj, suchoj, plochoj/ /II/
trapecija	– *trapetsja /mojetsja, myt'sja/ /III/
pugovica	– *pugrovit'sja /totěž/ /III/
blejat'	– *belejat' /vliv plnohlási/ /IV/
naslažďenje	– *nasalažďenje /totěž/ /V/
podnimat'sja	– *podnjat'sja /vliv vidu/ /IV/
skatert'	– *skaterti /snad záměna jakoby dvou slovesných koncovek t'–ti/ /V/

c) Vliv ruského lexika mimo experimentální lexikální řady

Tento vliv nepřichází v úvahu u probantů 1. věkové skupiny. Největší podíl vlivu těchto slov byl u těch probantů, kteří měli v ruštině největší znalosti (čtrnáctiletí žáci a posluchači 1. semestru vysoké školy — nefilologové). Tento podíl se snižuje u probantů V. věkové skupiny (dospělí, studující dálkově střední průmyslovou školu), v níž probanti měli slabé znalosti ruského jazyka a od studia tohoto jazyka je dělil větší časový úsek.

/II/	bulavka	– *bulka
	pečal'nyj	– *pečěrnyj /čěrnyj/
	pobeda	– *pogoda
	zapadnja	– *zapadnaja
	ukusit'	– *iskat'
	kol'co	– *kol'ko /skol'ko/
/III/	fartuk	– *flag
		– *fonarik
	prepjatstvovat'	– *učastvovat'
	prokaza	– *prokazat' /skazat'/
	raspašnoj	– *raspašol /pošěl/
	koljučij	– *klučij /ključ'/
	glyba	– *gripa /gripp/
	bereč'	– *bereg
	lentjaj	– *lentjabr' /sentjabr'/
/IV/	žavoronok	– *žerevěnok /žereběnok/
	gorbuška	– *babuška
	vozražat'	– *vozražat' /vozvražčat'/
	šatat'sja	– *šagat'
	vspychnut'	– *vspygnut' /prygnut'/
	zador	– *vostorg
	korma	– *kormlja /zemlja/
	iznurit'sja	– *iznutri
	ušib	– *ušibka /ošibka/
/V/	kryžovnik	– *kryžėnok /žereběnok/
	smorodina	– *seredina
	tiraž	– *pirož /pirožok, pirožnoje/
	vooduševljat'	– *voozduševljat' /vozduch/

kokljuš	— *kokljuša /junoša/
zažat'	— *zaščat' /zaščiščat'/
zdorovat'sja	— *privetstvovat'
bort	— *oborot
gostinec	— *podarok
skatert'	— *skatat' /katat'sja/
korobka	— *koroba /korova/
pojas	— *pojez /pojezd/
kuropatka	— *kuropica /kurica/
kukuška	— *kokljuška /kljuška/

d) Vliv českého ekvivalentu

Vůbec největší počet chyb tvoří případy, kdy chybná reprodukce ruského ekvivalentu je důsledkem několika příčin (viz bod v). Vliv českého slova na jeho ruský ekvivalent tvoří druhou největší položku ze všech námi sledovaných příčin.

Je to vysvětlitelné ze dvou příčin. Český ekvivalent je jediným zvukovým komplexem, který k jeho cizojazyčnému protějšku stojí nejbliže. Kromě toho je i podnětovým slovem, takže vliv podnět-reakce je zde jednostranný a takovým také byl ve všech etapách našeho výzkumu, tj. v etapě objasňování, kolektivního i individuálního nácviku slov a také ve všech třech dalších jeho etapách reprodukce (hned po nácviku, po 24 hodinách a po týdnu).

Druhý důvod silného působení českého ekvivalentu vidíme ve velké příbuznosti českého a ruského jazyka, především však právě v lexiku obou jazyků (shody v hláskových komplexech slov, ve fonetice, méně v ortoepii).

V následujících příkladech uvádíme tentokrát v závorkách za správným ruským ekvivalentem jeho český překlad (použitý v experimentu), aby tak příčina chybného tvaru ruského ekvivalentu byla zřetelnější.

/I/	gazeta /noviny/	— *gazena
	bojat'sja /bát se/	— *bojat'se
	petuch /kohout/	— *petouch
	grjaznyj /zablácený/	— *grjazny
	poloskat' /kloktat/	— *poloktat
	brjuki /kalhoty/	— *bruty
	bolezn' /nemoc/	— *balic /bolet/
	učenica /žákyně/	— *žákyneca
	volčicha /vlčice/	— *volčica
/II/	indjuk /krocán/	— *ondjuk
	rubanok /hoblík/	— *rublik
	zabolevanije /onemocnění/	— *obolevanije
	gorjačij /horký/	— *gorčij
	vraščat' /točit/	— *taščit'
	berloga /brloh/	— *berlocha
/III/	gudok /tón/	— *gutok
	obod /obruč/	— *obud
	ustat' /unavit se/	— *ustat'sja
	lezvije /žiletka/	— *lezvija
	jedkij /jízlivý/	— *jezlovij
	berest /jilm/	— *jelest

	perepel /křepelka/	– *perepelka
		– *perepela
	doščatyj /prkenný/	– *poščatyj
		– *doščanyj
/IV/	filin /výr/	– *firin
	kurtka /větrovka/	– *kurtovka
	terzat' /mučit/	– *terzit'
	lukavyj /úskočný/	– *lukovyyj
	uščemit' /přiskřípnout/	– *ukreščit'
	čalma /turban/	– *čulma
		– *čalman
	uveščat' /napomínat/	– *naveščat'
	rugat' /hubovat/	– *rugovat'
	selezěnka /slezina/	– *slezěnka
/V/	čerep /lebka/	– *čerpa
	tracheja /průdušnice/	– *trachija
	chandra /nuda/	– *chanda
	zastavljat' /nutit/	– *znavljat'
	krošečka /drobeček/	– *krošeček
	pit'jevoj /pitný/	– *p'jatnyj
	paren' /mládenec/	– *parenc
	kuropatka /koroptev/	– *kوروبatka

e) Vliv českého lexika v rámci jedné řady českých a ruských ekvivalentů

Tyto vlivy jsou málo časté (tvoří nanejvýš dvě procenta všech lexikálních chyb), poněvadž probanti se soustřeďují především na reprodukci ruského ekvivalentu, takže české ekvivalenty v řadě zcela ustupují do pozadí.

Ve kterých případech se vliv těchto slov projevuje, posoudíme z následujících příkladů:

/I/	poloskat' /máchat/	– *podloskat' /podlaha/
	igrok /hráč/	– *gračka /hračka/
	molčat' /mlčet/	– *molček /kousek/
/II/	ljaguška /žába/	– *ropucha
	roždestvo /vánoce/	– *rozdestvo /narození/
	obež'jana /opice/	– *obežana /žába/
/III/	jedkij /leptavý/	– *jezkij /jizlivý/
	navodnenije /povodeň/	– *zavodnenije /zavodnit/
/IV/	myčat' /bučet/	– *mečat' /mečet/
	chrustalik /čočka/	– *chrustalik /příborník, nárazník/
/V/	zažat' /potlačit/	– zžat' /stisknout/

f) Vliv českého lexika v předcházejících řadách českých a ruských ekvivalentů

Tento vliv jsme nezjistili. Pouze u probantů I. věkové skupiny jsme zaznamenali v páté řadě dva chybné ekvivalenty, o nichž by se dalo soudit, že jsou ovlivněny českým ekvivalentem z druhé experimentální řady:

/I/	rubaška /košile/	– *krupačka /krumpác; 2–5/
		– *krubača /totěž/

g) Vliv českého lexika mimo osvojování řady českých a ruských ekvivalentů

U starších probantů činí podíl těchto chyb nejvíce 9 0/0, zato u probantů I. věkové skupiny 31 0/0.

Tuto skutečnost jsme se již pokusili objasnit dříve. Pětiletí nebo šestiiletí probanti užijí jako „ruského“ ekvivalentu jiný český ekvivalent, poněvadž zřejmě již vystihli cizojazyčné disimilační tendence.

To se vyskytuje jen sporadicky u starších probantů, kteří tyto disimilační tendence kriticky podřizují svým dosavadním jazykovým zkušenostem. Česká slova mimo experimentální řady mají pro ně význam pomocných mnémických prostředků. Tato slova existují v naší paměti a jsou z ní evokována pro jejich určité hláskové shody s právě osvojovanými ruskými ekvivalenty.

/I/	skamejka	— *kamínek — *skamenka /z kaménku/ — *skamena /z kamene/
	nosok	— *masok /maso/
	kabluk	— *jabluk /jablko/
	kirka	— *pírko — *jírka
	pugat'sja	— *pukat'sja /pukat/
	kartinka	— *nástěnka
	pascha	— *paska /páska/
	glaz	— *řas /řasa/
	dešěvyj	— *dešťový — *dešťovky
	karandaš	— *kalendar /kalendář/
	volna	— *vazal /vázal/
	vokzal	— *volá
	belyj	— *podběl
/II/	trampin	— *tramp
	zabolevanije	— *boleni /bolení/
	razgrom	— *rastrom /strom/
	rojaj	— *kojal
	spina	— *spinat' /spínat/
	ukusit'	— *okusit'
	veko	— *verko /Věrko/
/III/	marlja	— *marja /Marie/
	lezvije	— *levije /levý/
	zaključenije	— *zakročenje /zakročení/
	razvlečenije	— *razlečenije /léčení/
	pugovica	— *bukovica /buk/
	brit'sja	— *brat'sja /brát se/
	nosilki	— *nosiki /nosík/
/IV/	poršen'	— *poršel /šel/
	sverkat'	— *severekat' /sever/
	ozornica	— *ozora /Zora/
	chlynut'	— *slynut' /slynout/
	skvažina	— *skvačina /svačina/
	nečětnyj	— *nečastyj /častý/
	trost'	— *trest
/V/	myšca	— *mešca /měšec/
	kopčik	— *kopček /kopeček/
	rozn'	— *ron' /ronit/

zažat'	– *žadat' /žádat/
volnenije	– *uvolnenije /uvolnění/
jevrevskij	– *jebrejskij /hebrejský/
lono	– *leno /léno/
usik	– *ustik /ústa, ústí/

Příklady na chybné reprodukce ruských ekvivalentů pod vlivem českých slov nepoužitých jako podnětová slova v experimentu by se daly dále dělit na reprodukce nezkomolené a zkomolené. Prvé jsou časté u probantů I. věkové skupiny, méně u jedenáctiletých žáků a u starších probantů se objevují jen výjimečně.

Chybné ekvivalenty se v některých případech odlišují i slovním druhem a jsou kromě toho i reprodukovány v konkrétní slovoformě:

vokzal	– *vázal /I/
volna	– *volá /I/
belyj	– *podbel /podběl/ /I/

Vliv na chybnou reprodukci má i znalost reálií:

rojať	– *kojal /II/ /kopec nedaleko Brna, kde je umístěn televizní vysílač/
-------	---

Většinu uvedených příkladů bychom mohli také hodnotit jako tzv. lidovou etymologii.

h) Vliv slovenštiny nebo jiných jazyků

Osvojování ruských ekvivalentů může být ovlivněno i slovenštinou a lexikem jiných jazyků. U nejmladších probantů přichází v úvahu pouze vliv slovenštiny, kterou děti slyší jak z rádia a televize, tak i při styku ze slovensky mluvícími dětmi nebo dospělými.

Tři takové chyby jsme zaznamenali u probantů I. a III. věkové skupiny:

kupalnja /koupaliště/	– *kupalisko /I/
kanarejka /kanárek/	– *kanarika /kanarik/
	– *kanarik /III/

Fonetické příčiny chyb

ch) Tendence zaměňování některých souhlásek

/I/	derevnja	– *delevna
	den'gi	– *den'ki
/III/	šerochovatj	– *čerochovatj
	umen'senije	– *umen'sčenije
	ščeka	– *ščega
/IV/	sverkat'	– *svergat'
	komok	– *gomok
/V/	kopčik	– *kopščik
	mačta	– *mašta

Záměna -r- za -l- je běžná u malých dětí. Záměna-g- za -k- a -š- za -č- vyplývá z fonetické příbuznosti uvedených souhlásek: první dvě jsou zado-patrové, druhé zubodásňové. -Č- a -š- patří v ruském hláskovém systému rovněž k zubodásňovým souhláskám, liší se však tím, že -č- patří k před-ním a -š- k zadním alveolárám.

Záměna -č- za -šč- vyplývá v toho, že v ruštině jsou tyto hlásky velmi frekventované a ortoepicky podobné. Vliv na tyto chyby může mít i mylná představa některých probantů, že -šč- je jedna hláska, což je podporováno existencí jediného grafu pro tuto dvouhlásku v ruštině (136, s. 19, I. díl; 8, s. 27, I. díl).

i) Vliv chybné diferenciacce

/I/	den'gi	— *deki	/II/	konvert	— *konver
	polnyj	— *ponyj		indjuk	— *idjuk
	molčat'	— *mačat'		ljaguška	— *jaguška
/III/	klever	— *lever	/IV/	grubber	— *rubber
	oduvačik	— *oduvačik		preimuščestvo	— *primuščestvo
	mechovščik	— *mechoščik		polotnjanyj	— *polonjanyj
	švejcar	— *švecar			
	jedkij	— *jekij			
	berest	— *beres			
/V/	žestkij	— *žestaj			
	vsprygnut'	— *sprygnut'			

Tyto chyby přičítáme malé pozornosti probantů při ústním nácviku ruských ekvivalentů. Druhotně se někdy tato nepozornost projevila i v chybném zápisu ekvivalentů.

Íde vesměs (až na případ ruského ekvivalentu „preimuščestvo“) o vý-padky souhlásek v jejich postavení většinou v nepřízvučných slabikách a také na samém začátku a zvláště na konci slov. Vynechávání nosovky -n- je důsledek její nevýrazné výslovnosti před souhláskami. Vůbec výraz-nost, zřetelnost výslovnosti hlásek v ruském slově je na rozdíl od češtiny nižší, poněvadž hlavní úlohu v něm hraje slabika přízvučná. Rusové Če-chům nezřídka vytýkají právě proto příliš ostrou výslovnost souhlásek.

Případ vypuštění -l- v

polnyj — *ponyj
molčat' — *mačat'

u probantů I. věkové skupiny si vysvětlujeme tím, že tvrdou výslovnost tyto probanti sice registrovali, ale pro ortoepickou zvláštnost této souhlásky ji při reprodukci prostě nerealizovali.

j) Obtížné nebo neobvyklé seskupení hlásek v rus-kém ekvivalentu

/II/ trampilin — *tramlin
mgla — *mga
rodstvennik — *rostvenik
— *rodsvenik

		– *rodstnik
		– *rodvenik
	verbljud	– *vebljud
	krugljak	– *krugag
/IV/	greblja	– *glebja
		– *grebja
		– *grelja
/V/	kokljuš	– *kokjuš
	skrjaga	– *skjaga

Důsledkem je ve všech případech vypuštění hlásek, zřídka jejich substituce nebo jiné druhy hláskových chyb.

k) Vliv dlouhých slov (o tom viz také kap. XI, 4d)

Délka cizojazyčných lexikálních jednotek jako příčina jejich chybné reprodukce je faktor relativní, a to pro vztah daného cizího slova k jeho ekvivalentu v mateřském jazyce. To je zvlášť významné pro jazyky blíže příbuzné. Např. pro paměť na slova ruského jazyka českých probantů nelze jednoznačně tvrdit, že delší slovo je obtížnější pro zapamatování. Např. dvojslabičné slovo

tetrad' /sešit'/

je nepochybně obtížnější pro zapamatování než víceslabičná slova

vysokij
zelěnyj
priglašenije /„přihlášení“, pozvání/
osvobožděnyj

poněvadž tato slova se velmi podobají jejich českým ekvivalentům, a to i počtem slabik.

Na druhé straně u ruských slov nepodobných nebo jen málo podobných českým ekvivalentům je pravděpodobné, že jejich zapamatování se bude s jejich vzrůstající délkou zhoršovat:

žuk, kit, vor,
tetrad', pirog, lišnij,
uprugij, sosiska, žerebec,
zabastovat', žereběnok, volnenije.

Délka slov cizího jazyka nemusí být vždy hlavním kritériem jejich obtížnosti. I dlouhá slova nečiní zapamatování potíže, je-li probant schopen si pro ně najít vhodnou mnémickou pomůcku, vyznačující-li se tato zvláštností jejich znění (např. baraban, kolokol, lelejat') atd.

Chybných reprodukcí dlouhých ruských ekvivalentů (hlavně ve formě hláskových elips) se vyskytlo v experimentu velmi málo:

obojatel'nyj – *bojatel'nyj /IV/
bukinističeskij – *bukinitičeskij
– *bukiničeskij /V/

V mnoha jiných takových ekvivalentech probanti chybovali spíše vý-
padečnými odpověďmi:

neukljužij /II/
šerochovatyj /III/
peredvinut' /III/
prepjatstvovat' /III/
iznurit'sja /IV/
neoproveržimyj /IV/
oskorblenije /V/
prodviženije /V/
neutomimyj /V/

I mezi nejobtížnějšími slovy se překvapivě vyskytují krátké ruské ekvi-
valenty, např.

baranka, narjad, poleznyj, poršen', chlynut'.

Vše to znovu dokazuje, že při mnémických procesech působí řada faktorů,
které nelze vždy jednotlivě určit a odhalit.

l) Vliv chybné výslovnosti

Při experimentu jsme redukované psaní nepřízvučných ruských samo-
lásek nepovažovali za chybu, poněvadž cílem bylo jen správné zvukové
zapamatování ruských ekvivalentů. Rovněž jsme přehlíželi vynechání
měkkých a tvrdých znaků, pokud ovšem probant správně ekvivalent vy-
slovoval (při dodatečných prověrkách).

Uvedeme nyní několik příkladů na chyby, které vznikly z neznalosti
výslovnosti přízvučného -e-, -ě-:

(III) podmětka – *podmetka
jedkij – *jědkij
poleznyj – *polěznyj
ščeka – *ščoka
(V) naměk – *namek

Při opětovných prověrkách výslovnosti těchto slov jsme zjistili, že
přesto, že probant ekvivalent správně zapsal, chybně jej vyslovil. Proje-
vilo se to nejen při dodatečných prověrkách výslovnosti, ale dokonce i při
čtení vlastních zápisů probanty.

m) Vliv chybného postavení přízvuku

Čtení ruských slov s chybným přízvukem může být i velkou chybou,
která vede až k nesrozumitelnosti, poněvadž se mění výslovnost celé pří-
zvučné a nepřízvučné části slova. Kromě toho ruský přízvuk má také
funkci významotvornou.

Probanti často přízvuky psali, ačkoli byli upozorněni, že to není nutné.
Výslovnost ruských ekvivalentů s chybně zapsanými přízvuky jsme vždy

znovu kontrolovali a pokud byla chybná, za chybu jsme ji také považovali:

róskoš' – *roskóš' (IV)
bórov – *boróv' (V)

n) Depalatalizační tendence

Tyto chyby se většinou týkají výslovnosti souhlásek s následnými jotovanými samohláskami:

(II) indjuk – *induk
kogot' – *kogot
(III) brodjaga – *brodaga
(IV) plesen' – *plesen
(V) obonjanije – *obonanije
lučistyj – *lučistij
knjaz' – *knaz

Chybnou tvrdou výslovnost jsme považovali za chybu. Ani v jednom případě tomu tak nebylo u slovesných koncovek na -t', kde vynechání měkkého znaku neodpovídalo jejich tvrdé výslovnosti.

o) Tendence k zkracování slov

Chybné zkracování slov jsme již zaznamenali u slov s obtížným nebo neobvyklým seskupením hlásek a u slov dlouhých.

Příčina reprodukcí ruských ekvivalentů ve formě větších či menších hláskových elips je podle našeho názoru v řadě případů v určité obecné tendenci k jazykové úspoře. Mechaničnost tohoto procesu vidíme v tom, že probanti často přitom mění i rody podst. jmen a nezřídka reprodukuje tvary s koncovkami neexistujícími v gramatickém systému ruského jazyka.

(I) kupit' – *koup	(II) kleit' – *klet'
polnyj – *pol	indjuk – *injuk
lisa – *lis	– *ijuk
dver' – *ver	pomidor – *pomdor
	štor – *štor
(III) klever – *kleve	(IV) greblja – *grebl
šalost' – *šalos	braslet – *brasl
udalyj – *nalyj	kurtka – *kutka
narjad – *najad	
ospa – *opa	
suprug – *supru	
(V) snarjad – *narjad	
krjučok – *kjučok	
mutnyj – *mutyj	

Naše vysvětlení těchto chybných reprodukcí nutno chápat jen jako hypotézu. Některé chybné tvary by se daly zařadit i do jiných klasifikačních skupin, jak o tom svědčí např. chybné reprodukce probantů V. věkové skupiny, kde první dva příklady by bylo možno posuzovat i jako slova s obtížným a neobvyklým seskupením hlásek a v posledním příkladě

bychom zase mohli hledat příčinu elipsy i ve špatné hláskové registraci nosovky.

p) Disimilační tendence

Tyto chyby si vysvětlujeme jako výsledek uvědomění si skutečnosti, že cizojazyčný ekvivalent je vždy „nějak jiný“ než ekvivalent v mateřském jazyce. Proto probanti I. věkové skupiny neváhali uvádět k českému slovu „ruské“ ekvivalenty ve formě jiných českých slov, často do jisté míry foneticky přízpůsobených ruštině. Takové chyby se většinou nevyskytují u probantů starších prostě proto, že jejich vztah k těmto disimilačním tendencím je daleko kritičtější a opírá se o větší jazykovou zkušenost.

Z rozsáhlého lexikálního materiálu, který máme k dispozici, jsme k této příčině chyb zařadili pouze níže uvedené případy, i když je možné, že i jiné příklady na některé chyby by se daly takto interpretovat.

- (I) učenica (žákyně) – *žák
lisa (liška) – *leška
pjatnica (pátek) – *patek (výslovnost s t')
- (II) žaba (ropucha) – *zaba

r) Tendence vyrovnat počet slabik v ruském slově podle českého ekvivalentu

- (I) poloskat' (máchat) – *polot'
karadaš (tužka) – *kara
igrok (hráč) – *grok
- (II) pustynja (poušť) – *pust
verchovnyj (vrchní) – *verchnoj
- (III) voronka (trychtýř) – *voronk
koroleva (královna) – *korolva
gusenica (housenka) – *gusnica
- (IV) navjazčivij (utkvělý) – *vjazčivij
šelochnuť'sja (pohnout se) – *šochnuť'sja
perepoloch (poplach) – *poloch
veresk (vřes) – *versk
polotnjanyj (plátěný) – *polotnyj

Uvedené příklady by se daly vysvětlit i tendencí zkracovat slova (viz výše), zejména pokud jde o ruské ekvivalenty s obtížnějšími skupinami hlásek, dále nedostatečnou fonickou diferenciací ruského ekvivalentu (igrok — *grok), působením českého ekvivalentu v rodě (voronka — trychtýř — *voronk) nebo hláskovým přízpůsobením ruského ekvivalentu českému (verchovnyj — vrchní — *verchnoj) apod.

Grafické příčiny chyb

s) Tyto chyby jsou dvojího druhu.

K první skupině patří chyby, jejichž zdrojem jsou ty grafémy v obou jazycích, které se stejně píší, ale označují jiný foném. Většina těchto případů je v našem materiálu zastoupena:

ruské -в- se čte chybně jako -b-
ruské -г- se čte chybně jako -g-
ruské -и- se čte chybně jako -u-
ruské -н- se čte chybně jako -p-
ruské -п- se čte chybně jako -n-
ruské -с- se čte chybně jako -c-
ruské -т- se čte chybně jako -m-
ruské -у- se čte chybně jako -y-
ruské -ч- se čte chybně jako -r-

K druhé skupině patří chyby, které vyplývají z nepřesného psaní některých ruských grafů, zejména však těch, které se graficky méně odlišují od českých a kdy nesprávné psaní části grafu může snadno vést k jeho záměně za graf jiný. Je známo, že z těchto důvodů sami Rusové si vypomáhají přídatnými grafickými znaky v psaní -š-, -t-, -p- a -i-.

Tyto chyby nepřicházely v úvahu u probantů I. věkové skupiny, poněvadž celý experiment se s nimi prováděl jen v ústní formě.

V našem lexikálním materiálu došlo k těmto záměnám:

-ш-	za	-м-,	-т-	-х-	za	-ж-
-г-	za	-л-		-н-	za	-ч-
-п-	za	-т-		-о-	za	-а-
-к-,	-м-	za	-н-	-ьс-	za	-ы-
	-м-	za	-п-			

Některé příklady:

(II) тоčit' — *моčit'
(III) раствор — *rostbor
рыčaг — *ryčal
sled — *sleg
питат' — *mitat'
наличије — *kaličije
гусеница — *gucenica

(IV) шеzlong — *tezlong
чалма — *čalpa

(V) smorodina — *smorogina
копчик — *končik
чандра — *žandra
крошечка — *krošerka
очаг — *očog
снарjад — *sparjad
кустарник — *kusparnik
прививка — *pruvivka
упрѣк — *unrěk
мусор — *nuser
пит'јевој — *pityvoj
змеј — *znej

Sémantické příčiny chyb

t) Podíl těchto chyb je rovněž malý, činí asi 3 % všech lexikálních chyb. Níže uvedené příklady jsou však zajímavými doklady průběhu mnémických procesů u probantů všech věkových stupňů. Prvotní příčinou chyb je zde sémantická příbuznost ekvivalentů. Vliv hláskové podobnosti je až druhotný nebo zcela irelevantní.

Sémantická příbuznost jako příčina chyby se nejčastěji projevila v lexikálních vztazích synonymické, antonymické a ve vztazích tématické a asociační povahy.

V závorkách za chybným ekvivalentem uvádíme potenciální zdroj chyby. Čísla v závorkách (např. 7–10) znamenají, že chyba se vyskytla v 10. experimentální řadě a byla ovlivněna ekvivalentem ze 7. řady. Pokud tento údaj chybí, znamená to, že chyba byla ovlivněna lexikální jednotkou v našem experimentu nepoužitou.

S y n o n y m a

(I) nosok (ponožka)	– *fusakle (hovorové)
kolotit' (klepat)	– *tiktak (hodiny klepou, tikají)
vokrug (kolem)	– *okolo
pol (půl)	– *polka (podle českého „půlka“)
pigmej (trpaslík)	– *pindžura (hovorové)
(II) zaključeniye (závěr)	– *zakončeniye (zakončení)
(III) lepetat' (žvatlat)	– *meleť (podle českého hovorového „mleť“ = stále mluvit)
revet' (hlasitě brečet)	– *revat' (řvát)
(IV) veresk (vřes)	– *paporot' (kapradí) (7–10)
plenit' (okouzlit)	– *pustošiť (ruské „plenit“ připomíná české „plenit“ a je synonymem k „pustošit“)
bryzgat' (stříkat)	– *tryzgat' (tryskat)
potuchnut' (uhasnout)	– *poduchnut' (uhasit, udušit oheň)
(V) neobozirnyj (nekonečný)	– *neobozirnyj (neobzírnyj)
oblegčat' (zlehčovat)	– *otlegčat' (odlehčovat)
plečo (rameno)	– *ulegčat' (ulehčovat)
	– *pleco (plece, plecko)

A n t o n y m a

- (IV) zastenčivyy (nesmělý) – *lichoj (odvážný) (tatáž experimentální řada)

S o u ř a d n é p o j m y n e b o t é m a t i c k á p ř í b u z n o s t

(I) poloskat' (máchat)	– *vyžimat' (vyždímat)
soldat (voják)	– *sokol (vojáci – stateční sokoli)
ruž'ě (puška)	– *dělo
	– *tank
(II) pobeda (vítězství)	– *volha (dvě známé automobilové značky)
(III) chiret' (chřadnout)	– *choret' (uchořet, chorý)
(IV) plenit' (okouzlit)	– *roskoš' (přepych) (tatáž řada)

- (V) soblaznit' (svést) – *obmanut' (podvést) (tatáž řada)
 tom (svazek) – *podlinnik (originál) (tatáž řada)
 smorodina (rybíz) – *kryžovnik (angrešt) (tatáž řada)

Podřazené pojmy

- (I) sobaka (pes) – *azor
 (II) gadost' (ohavnost) – *izmena (zrada) (5–6)

Asociační sémantické vztahy

- (I) grjaznyj (špinavý) – *sek
 pozor (hanba) – *dlaň
 – *pračka (vysvětlení těchto tří chyb viz 1. část této kapitoly – XII, 1, j)
 ružě (puška) – *světlá (růžová, světlá barva)
 igruška (hračka) – *plačka (podle českého frazeologismu „hračky – plačky“)
 kupit' (koupit) – *kupec
 volna (vlna) – *prazdna (prázdné, volné místo) (jde vlastně o záměnu synonymem, která však byla vyvolána slovním spojením „volné místo“)
 mjač (míč) – *kopa (kope, kopá míč)
 (II) udalaj (statečný) – *udarnyj (úderný, úder, tj. statečnost se projevuje tím, že se provede úspěšný úder proti protivníkovi)
 (IV) voschiščennyj (zanícený) – *sveščennyj (svaté nadšení, svaté zanícení, posvěcený)
 zalog (záruka) – *vklad (spořitelna, banka ručí za peněžní vklady)
 opeka (péče) – *uveč'je (úraz) (6–7) (pečujeme o toho, kdo má úraz)
 vspychnut' (vzplanout) – *sijat' (zářit) (3–5) (vzplanutím ohně vzniká záře)

Příčiny chyb psychologické povahy

u) Tento typ chyb se podílí na všech chybných odpovědích jen jedním až třemi procenty. Jde o případy různých druhů hláskových asimilací a meta-tezí (disimilace se téměř nevyskytla).

Příčinou těchto chyb je hlásková anticipace u metateze a u asimilace se jedná o anticipaci tehdy, jde-li o asimilaci regresivní.

U progresivní asimilace lze mluvit o psychologických procesech perseveračních jako zdroji chyb.

Asimilace progresivní distanční

(I) kačeli – *kačele	(II) tramplin – *tramtlin
karusel – *karuser	provoloka – *provoloko
kolotit' – *koloto	koldun – *koldon
(III) zastěgivat' – *zastjagivat'	(IV) murlykat' – *mumykat'
perepel – *pereper	metit' – *metet'
kanarejka – *kanarajka	iznurit'sja – *iznunit'sja
(V) kopčik – *kopčok	
lemech – *lemem	
kuropatka – *kuropatka	

Asimilace regresivní distanční

(I) polotence – *polocence vnimanije – *vnimajice	(II) tuman – *taman koldun – *kondun butylka – *bytylka
(III) dobavit' – *dovavit' gryzun – *gruzun	(IV) filin – *finin metit' – *mitit' pazucha – *pachuha
(V) kokljuš – *kukljuš oblegčat' – *oblagčat' čerdak – *čardak	

Metateze

U metateze se často setkáváme i s hláskovými elipsami, adicemi a substitucemi:

(I) karusel – *kaseri kabluk – *kabal karman – *maran	(II) rodstvennik – *rodstevnik roždestvo – *rožestvo
(III) drob' – *dbror'	(IV) kuvyrok – *kuryvok servant – *sarvent
(V) krošečka – *koršečka pustjak – *pjastuk	

Smíšené případy, kdy chyba je výsledkem působení několika příčin

v) Tyto chyby tvoří více než třetinu všech chybných odpovědí. Nutno zdůraznit, že podíl různých příčin chyb u jednotlivých ruských ekvivalentů je v podstatě distribuován stejně, jak je to procentuálně uvedeno v tab. 3 (s. 171).

Uvedeme u každé věkové skupiny probantů několik příkladů na ty chyby, které jsou z hlediska zdrojů chyb dostatečně průkazné.

(I) tačka (trakáček)	– *ptáček (vliv českého a ruského ekvivalentu a českého slova mimo exper. řady)
straus (pštros)	– *škar (vliv českého ekvivalentu – pštros – a ruských ekvivalentů v téže řadě – kabluk, kirka)
karusel' (kolotoč)	– *kačeri (jde o záměnu podobného? ruského ekvivalentu v téže řadě – kačeli –, jehož chybný tvar byl ovlivněn českým „kačer“)
pol (půl)	– *pulica (vliv českého ekvivalentu a ruského slova z předcházející exper. řady – kurica)
kušat' (jíst)	– *koušat (vliv českého „kousat“ a české tvrdé infinitivní koncovky)
vokrug	– *obkluch (vliv českého „kruh“ a „kolem“; snad i vliv českého prefixu v slovech „objíždět, obházet“)
(II) pečal'nyj	– *ničajny (asimilace distanční regresivní -l' nyj s vynecháním koncového -j podle češtiny; počáteční chybné ni- je ovlivněno ruským „nelovkij“ v téže řadě nebo chybným čtením ruského -p- jako -n-)

- belka (veverka) — *verka (vliv českého vlastního jména; jeho evokace vznikla částečně podle fonetického a plně podle slabičného modelu ruského ekvivalentu)
- zakatit'sja (zakutálet se) — *zatakat'sja (slabičnou kontaktní metatezi podpořilo české „tkat“ mimo řady)
- zabolevanije (onemocnění) — *vyzdaravenije (záměna podobným ekvivalentem v téže řadě, vypuštění -l- pod vlivem českého ekvivalentu „uzdravení“)
- past' (padnout) — *pobeda (vliv ruského ekvivalentu z předcházející řady – pobeda–, a to pro hláskovou shodu se začátkem českého i ruského ekvivalentu, počítáme-li se správnou redukovanou výslovností slova „pobeda“, ale i pro sémantickou příbuznost: padnout za vítězství)
- (III) rastvor (otvor) — *raspašnyj (záměna ekvivalentem z téže řady pro shodu prefixů, ale i pro sémantickou příbuznost: „raspašnoj“ znamená „otevřený“; chybná koncovka u příd. jména -yj místo -oj je způsobena vlivem daleko frekventovanějších koncovek ruských příd. jmen na -yj)
- vrednyj (škodlivý) — *pojezdnyj (záměna pod vlivem antonyma v téže řadě „poleznyj“ a pro jejich hláskovou podobu)
- utomit'sja (unavit se) — *utonut'sja (vliv českého „utonout“ se správně vytvořenou ruskou hláskovou paralelou -u-/-ou-; není vyloučen i vliv sémantické povahy: utonout z únavy)
- kor' (spalničky) — *krov (metateze jako následek podobnosti ruského ekvivalentu s ruským slovem mimo řady „krov“ – krev; chybná odpověď je zřejmě posílena i ruským ekvivalentem v téže řadě „grob“)
- doščatyj (prkenný) (10. exper. řada) — *drevjanystyj (vliv sémantického vztahu „prkenný – dřevěný“ a chybné vytvoření sufixu pod vlivem ruského ekvivalentu mimo řady – dřevěný = drevjannyj a ruského ekvivalentu z 8. řady „vodjanistyj“; jde o morfematickou kontaminaci)
- lebed' (labuď) — *lubud' (vliv českého ekvivalentu s regresivní distanční vokální asimilací)
- (IV) poršen' (píst) — *boršen' (často se vyskytující záměna p-b pro jejich fonetickou příbuznost, zde ovlivněná ruskými ekvivalenty v téže řadě „grubber“ a „bufer“, avšak je možný i vliv ruského „bor'ba“ mimo řady)
- navjazčivyy (utkvělý) — *uščimyy (vliv ekvivalentů v téže řadě: uščemit' a neoproveržimyyj)
- fat (hejsek) — *fast (vliv ruského ekvivalentu v téže řadě „test“; tvrdou koncovku mohlo ovlivnit české „test“)
- draznit' (dráždit) — *derznit' (vliv česko-ruské hláskové paralely: první pervyy, vrchni – verchnij a také ruského ekvivalentu z předcházející řady „derzkij“ = drzý)
- nastež' (dokořán) (7. exper. řada) — *otepeč' (záměna patrně pod vlivem sémantického vztahu dokořán – oteplení vyvolaného ruským „otpepel“ z 5. experimentální řady: jsou-li dveře dokořán, nedejde k oteplení místnosti; chybnou koncovku snad ovlivnilo ruské „peč“ = kamna mimo řady)
- plenit' (okouzlit) (6. exper. řada) — *slomit' (k chybě došlo pravděpodobně takto: něko-ho okouzlit se dá vyjádřit také synonymem „omrácit“; toto slovo bylo ve 3. exper. řadě: omrácit – ošelomit'; chybný začátek s hláskou s- vznikl pod vlivem ruských ekvivalentů v téže řadě „skitat'sja“ a „sverkat'“)

- (V) smorodina (rybíz) – *kryžonok (záměna ruským ekvivalentem v téže řadě: kryžovnik = angrešt; jde o souřadé pojmy; chybný tvar *kryžonok vznikl pod vlivem ruských slov žereběnok, reběnok, medvežonok...)
- čerep (lebka) – *čerda (záměna ruským ekvivalentem v téže řadě „čerdak“ = půda pro hláskovou shodu začátku obou slov; koncovka chybného ruského ekvivalentu je přizpůsobena českému „lebka“)
- prosveščenije (osvěta) – *peresveščenije (vliv jakoby česko-ruských homonym prosveščenije – přesvědčení a správné vytvoření českého protějšku k česko-ruské hláskové paralele pře- (pere-))
- prinuždat' (nutit) – *voodušat' (záměna poněkud podobným ruským ekvivalentem v téže řadě „vooduševljat'“; chybné „voodušat'“ vzniklo pod vlivem ruského „duša“ mimo exper. řady)

3. Výsledky a závěry

Tab. 3. Distribuce odpovědí všech probantů

	I		II		III		IV		V	
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
správné odpovědi	2050	24,4	12075	78,9	17430	74,1	22972	81,1	13237	64,2
lexikální chyby	1434	17,0	1347	8,8	1602	6,8	1872	6,7	1209	5,8
výpadekové chyby	4934	58,6	1890	12,3	4498	19,1	3451	12,2	6201	30,0
celkem	8418	100 %	15312	100 %	23530	100 %	28295	100 %	20647	100 %

Tab. 4. Druhy lexikálních chyb

	I		II		III		IV		V	
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
hláskové zkomoleniny	647	45,1	972	72,1	1317	83,2	1497	80,0	883	73,0
a) substituce	253	17,7	348	25,8	556	34,7	586	31,3	422	34,9
b) substituce + elipsa	114	7,9	115	8,5	124	7,8	168	8,9	63	5,2
c) substituce + adice	102	7,1	44	3,3	79	4,9	114	6,1	55	4,5
d) elipsa	106	7,4	182	13,5	148	9,2	297	15,9	156	12,9

	I		II		III		IV		V	
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
e) adice (přidání hlásky)	33	2,2	97	7,2	136	8,5	178	9,5	110	9,1
f) asimilace	20	1,4	143	10,6	217	13,6	105	5,6	63	5,2
g) disimilace	4	0,3	9	0,7	1	0,0	7	0,4	0	0,0
h) metateze	15	1,1	34	2,5	56	3,5	42	2,3	14	1,2
záměny	787	54,9	375	27,9	285	17,8	375	20,0	326	27,0
jiným ruským ekvivalentem	151	10,5	183	13,6	187	11,7	305	16,3	191	15,8
ch) ve správné podobě	57	3,9	98	7,3	123	7,7	188	10,0	146	12,1
i) ve zkomolené podobě	94	6,6	85	6,3	64	4,0	117	6,3	45	3,7
jiným českým ekvivalentem	537	37,5	102	7,6	30	1,9	32	1,7	76	6,3
j) ve správné podobě	231	16,2	48	3,6	9	0,4	9	0,5	25	2,1
k) ve zkomolené podobě	306	21,3	54	4,0	24	1,5	23	1,2	51	4,2
l) záměny slovnědruhové	99	6,9	90	6,7	68	4,3	38	2,0	59	4,9
celkem	1434	100 %	1347	100 %	1602	100 %	1872	100 %	1209	100 %

Tab. 5. Příčiny lexikálních chyb

	I		II		III		IV		V	
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
vliv jiných lexikálních jednotek	943	65,8	766	56,7	945	59,0	966	51,6	637	52,7
a) vliv ruských slov osvojených v rámci jedné řady českých a ruských ekvivalentů	182	12,7	317	23,5	327	20,4	322	17,2	165	13,6

Pokračování tab. 5.

	I		II		III		IV		V	
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
b) vliv ruských slov osvojených v předcházejících řadách	55	3,9	52	3,9	44	2,8	69	3,7	23	1,9
c) vliv ruských slov mimo osvojené řady	10	0,7	57	4,2	178	11,1	172	9,1	121	10,0
d) vliv českého ekvivalentu	232	16,2	211	15,6	228	14,2	278	14,9	219	18,1
e) Vliv českých slov v dané řadě českých a ruských ekvivalentů	9	0,6	31	2,3	17	1,1	16	0,9	2	0,2
f) vliv českých slov z předcházejících řad	3	0,2	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
g) vliv českých slov mimo osvojené řady	450	31,4	98	7,2	147	9,2	109	5,8	107	8,9
h) vliv slovenštiny nebo jiných jazyků	2	0,1	0	0,0	4	0,2	52	0,0	0	0,0
fonetické	30	2,1	120	8,9	57	3,5	52	2,8	52	4,3
ch) tendence zaměňování některých souhlásek	5	0,3	0	0,0	6	0,4	6	0,3	6	0,5
i) vliv chybné fonické diference	5	0,4	31	2,3	12	0,7	6	0,3	5	0,4
j) obtížné či neobvyklé seskupení hlásek v ruských ekvivalentech	1	0,1	46	3,4	0	0,0	13	0,7	10	0,8

	I		II		III		IV		V	
	počet	‰	počet	‰	počet	‰	počet	‰	počet	‰
k) vliv dlouhých slov	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	7	0,5
l) vliv chybné výslovnosti	0	0,0	2	0,2	13	0,8	0	0,0	0	0,0
m) vliv chybného postavení přízvuku	0	0,0	0	0,0	0	0,0	1	0,1	1	0,1
n) depalatalizační tendence	0	0,0	15	1,1	1	0,1	4	0,2	17	1,5
o) tendence k zkracování slov	8	0,6	20	1,5	17	1,0	13	0,7	6	0,5
p) disimilační tendence	3	0,2	1	0,1	0	0,0	0	0,0	0	0,0
r) tendence vyrovnat počet slabik v ruském slově podle českého ekvivalentu	8	0,5	5	0,3	8	0,5	9	0,5	0	0,0
grafické s) vliv chybné grafiky	0	0,0	1	0,1	20	1,2	5	0,3	33	2,7
sémantické t) sémantika jako prvotní příčina chyby	54	3,8	5	0,4	12	0,8	38	2,0	46	3,8
psychologické u) různé druhy asimilace a metateze	28	1,9	42	3,2	27	1,7	55	2,9	30	2,5
smíšené v) chyba jako důsledek několika příčin	379	26,4	413	30,7	541	33,8	756	40,4	411	34,0
celkem	1434	100 ‰	1347	100 ‰	1602	100 ‰	1872	100 ‰	1209	100 ‰

Poznámky k tabulkám

Tabulka 3 obsahuje přehled o veškerém lexikálním materiálu experimentu. V tabulkách 4 a 5 je podrobněji zpracována pouze jeho část, a to chyby lexikální (nikoli tedy chyby výpadkové).

a) Rozdělení lexikálních chyb do uvedených klasifikačních skupin bylo určováno snahou, aby tento přehled co nejlépe ilustroval proces osvojování ruského lexika českými probanty různých věkových skupin.

Uvádíme-li např. vedle vlastních hláskových substitucí také chyby v substituci společně s elipsou nebo v substituci společně s hláskovou adicí, nikoli však např. v substituci s metatezí či asimilací atd., je to proto, že takové případy se buď vůbec nevyskytly, nebo se projevily v tam málo případech, že by jejich uvedení bylo čistě formální.

Přesto, že zařazování chybných ekvivalentů do uvedených klasifikačních skupin nám nedělalo větší potíže, nebylo to v řadě případů tak jednoznačné. Např. v chybném tvaru *podošov místo podošva se spíše přikláníme k tomu, že jde o vypuštění koncovky a přidání (vliv českého „podešev“) samohlásky než o substituci nebo dokonce o metatezi hlásek.

Některé druhy nebo příčiny chyb by se daly ještě dále diferencovat. Např. substituce se může týkat jedné nebo několika hlásek, jen souhlásek, jen samohlásek nebo obojího, asimilace a metateze může být progresivní nebo regresivní, kontaktní nebo distanční atd.

b) Zcela jednoznačně možno konstatovat, že velkou převahu mají chyby individuální. Další skupinou lexikálních chyb jsou ty, kterých se dopustilo jen několik málo probantů. Případy, kdy touž chybu udělalo deset nebo více probantů, jsou řídké. Z toho vyplývá, že právě pro výzkum lexikálních chyb v našem pojetí je nezbytný typologický přístup.

c) V původním našem záměru bylo diferencovat chyby v podobě záměru ruských ekvivalentů jiným ruským nebo českým ekvivalentem (ve správné nebo zkomolené podobě) ještě na ekvivalenty zvukově podobné nebo nepodobné správnému ruskému ekvivalentu.

Upustili jsme od toho z toho důvodu, že termín „podobnost“ v oblasti lexika výchozího a cílového jazyka je velmi relativní a příliš závisí na subjektivním hodnocení tohoto faktoru experimentátorem.

Spočívá podobnost v počtu hláskových diferencí mezi českým a ruským ekvivalentem, je určována spíše vokály než konsonanty, nebo jde spíše o stejnou posloupnost některých hlásek, stačí k podobnosti jen shodný nebo podobný začátek, střed nebo konec slova, lze snad tuto diferenciaci

lépe vyjádřit morfeematicky (podobnost prefixů, základů, sufixů), jakou úlohu zde hraje grafická a fonetická podoba slova atd. atd.

Analýza výsledků materiálu předkládaného výzkumu nás sice přivedla k názoru, že podobnost lexikálních jednotek výchozího a druhého jazyka je neobjektivněji určována hláskovými a morfeematickými diferencemi v interlingvním a intralingvním plánu, ale to neznamená, že jsou tím mnémickými procesy v této oblasti již beze zbytku určeny. Položené otázky zůstávají zatím nezodpovězeny a v žádném případě je nemůžeme odsunovat do pozadí jako druhořadé.

Závěry

a) Z výsledků v tabulce 3 vyplývá, že velkou převahu mají správné odpovědi, lexikální chyby činí v průměru kolem 6 % všech odpovědí, výpadekové chyby asi dvakrát více. Překvapuje vyšší procento výpadekových odpovědí u probantů V. věkové skupiny. K tomu nutno dodat, že dospělí probanti (dálkově studující na střední průmyslové škole) měli poměrně velmi malé znalosti v ruštině. Vraceli se ke studiu ruštiny až po několikaleté přetržce po ukončení devítileté základní školy. Někteří probanti z této věkové skupiny dokonce ani nikdy ruštinu nestudovali. Výpadekové odpovědi byly tedy u nich výsledkem jak skutečných neznalostí, tak i určitého kritického vztahu k experimentu, kdy nebyli ochotni uvádět nejisté nebo nepravděpodobné odpovědi.

Od ostatních věkových skupin se liší pětiletí až šestiletí probanti, u nichž převládají výpadekové chyby, počet správných odpovědí činí 24 %, lexikálních 17 %. I když pojmově byla slovní zásoba pro ně maximálně přizpůsobena, přece jen se projevila jejich malá jazyková zkušenost, nepatrná v mateřském jazyce, nulová v ruském jazyce. Dvakrát až třikrát vyšší procento lexikálních chyb ve srovnání s počty těchto chyb u ostatních probantů připadají nejen na obvyklé druhy chyb (viz dále), ale i na zvýšený počet chyb ve formě nahrazování „ruského“ ekvivalentu jiným českým ekvivalentem. Lze říci, že to, co tyto děti bez rozpaků uváděly jako „cizojazyčný ekvivalent“, starší probanti pouze implicitně využívali jako mnémický prostředek (medián), nebo jej neuváděli, poněvadž jej považovali za vyloženě nesprávný.

b) U druhů chyb jsou výsledky v procentech celkem vyrovnané u všech probantů, a to ve smyslu nižšího nebo vyššího procenta jednoho druhu chyb ve srovnání s ostatními druhy.

Jen u probantů I. věkové skupiny je procento záměn relativně daleko vyšší, ale stejně jako u probantů ostatních věkových skupin je nižší než procento zkomolených tvarů.

Zcela evidentně převažují chyby s různým počtem hláskových

substitucí. O mnoho méně se vyskytly chyby ve formě substitucí současně s vypuštěním nebo přidáním hlásek.

Vypouštění (elipsy) hlásek je rovněž častější než jejich přidání (adice), i když jejich výskyt tvoří pouze pět až deset procent všech lexikálních chyb.

Totéž lze konstatovat o hláskové asimilaci a disimilaci. Disimilační procesy jsou zcela výjimečné.

Překvapuje výskyt hláskových metatezí a slovnědruhových substitucí u probantů všech věkových skupin. Záměny slovního druhu si vysvětlujeme tím, že racionální, uvědomělý faktor při objasňování a vlastním osvojování lexika má u probantů jednotlivých věkových skupin sice určitý podíl, ale proces vlastní reprodukce cizojazyčného ekvivalentu jako rychlá reakce na podnětové slovo v mateřském jazyce může se stát snadno u všech probantů procesem mechanickým, který uvedené chyby nevylučuje.

U záměn jsou častější záměny jiným ruským ekvivalentem než jiným českým ekvivalentem. U prvních jsou častější záměny ve správné než ve zkomolené podobě, u druhých je tomu naopak. Druhý případ si vysvětlujeme tendencí přizpůsobovat odpověď českým ekvivalentem hláskovému a gramatickému systému ruského jazyka.

c) Z příčin chyb zcela převažují chyby ovlivněné jinými lexikálními jednotkami (50—60 procent všech chyb), tj. chyby ve znění ruského ekvivalentu pod jejich vlivem.

Zvláště silně působí ruské ekvivalenty osvojované v dané řadě slov, méně v předcházejících experimentálních lexikálních řadách nebo ruská slova mimo řady.

O něco menší vliv, ale přesto stále značně silný (15—18 %), má na paměť pro ruské slovo jeho český ekvivalent. Přibližně dvakrát menší je v tomto směru působení slov mateřského jazyka mimo řady. Vliv českých slov z dané řady osvojovaných českých a ruských ekvivalentů, vliv těchto slov z předcházejících řad nebo ovlivnění lexikem jiných jazyků (u nás zvláště vliv slovenštiny) je nepatrný.

Velké procento chyb, které možno vysvětlit několika příčinami, snižuje sice v našich údajích frekvenci chyb dílčích, ale nikoli jejich distribuci, která je, jak jsme zjistili, ve smíšených chybách v podstatě stejná jako v chybách dílčích.

Vliv hláskové podoby českých a ruských lexikálních jednotek, užitých v experimentu i mimo něj, na osvojení ruských ekvivalentů je tedy převažující. Na paměť pro izolované cizojazyčné slovo má však vliv ekvivalent v mateřském jazyce, který je silnější o to, oč jsou oba ekvivalenty foneticky podobnější a sémanticky příbuznější.

Vliv slov mateřského jazyka mimo experimentální řady na osvojování ruských ekvivalentů je zřejmě typické pro příbuzné jazyky. Podobnost

lexika českého a ruského jazyka nemůže nepůsobit, a to jak jako proces neuvědomělý, tak i vědomý (vytváření mediánů jako mnémických prostředků). Tím je určen i výsledek těchto procesů: mohou se stát jak skutečnou mnémickou oporou usnadňující správnou odpověď, tak i zdrojem chyb. Zatímco prvé je pro experimentátora většinou skryto (leccos by se mohl v tomto směru dovědět od výpovědi starších probantů), druhé přináší mnohé zajímavé důkazy o tom, kde je pravděpodobná příčina chyby. Proto pro experimentátora je chyba důležitějším zdrojem informace než správná nebo výpadková odpověď.

Ostatní příčiny chyb — fonetické, ortografické, grafické, sémantické, psychologické povahy — jsou v našem lexikálním materiálu zastoupeny nejméně. Zajímavé jsou z nich ty chyby, jejichž prvotní příčinou není zvuková podobnost ekvivalentů mateřského a druhého jazyka, ale sémantická příbuznost.

Při hodnocení průkaznosti závěrů z uvedené analýzy lexikálního materiálu experimentu je nutno vycházet ze skutečnosti, že tento experiment je založen na poměrně bohatém experimentálním materiálu a že byl prováděn s probanty nejrůznějšího věku.

Omezení experimentu na vybrané izolované ruské lexikální jednotky určuje současně i možnosti nebo hranice aplikace jeho výsledků na pedagogickou praxi.